

ДІДЕНКО Л. В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри цивільно-правових
дисциплін та статистики
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.13>

ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ПІДГОТОВЧОЇ СТАДІЇ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей здійснення доктринального аналізу на підготовчій стадії проведення юридичної аргументації. Варто відзначити, що реалізація вимог справедливості і неупередженості цивільного судочинства, яке розуміється як визначений нормами цивільного процесуального права порядок розгляду і вирішення цивільних справ, стає можливим виключно за умови, коли суд розглядає і вирішує справу, дотримуючись цивільної процесуальної форми, правильно застосовує відповідні норми матеріального і процесуального права, належно оцінює наявні докази, ухвалює законне та обґрунтоване судове рішення.

У сучасному правовому середовищі ефективна аргументація стає ключовим фактором професійної успішності юриста, зокрема суддів, адвокатів та прокурорів, що підкреслює необхідність її всебічного вивчення.

З іншого боку, розширення використання судової практики як «додаткового джерела» потребує вдосконалення методів здійснення аргументативної діяльності, зокрема доктринального аналізу на підготовчій стадії юридичної аргументації.

Таким чином, дослідження юридичної аргументації у процесах цивільного судочинства є не лише теоретично важливим, а й має значний практичний вимір, що впливає на якість правосуддя та ефективність юридичної діяльності в цілому.

Доктринальний аналіз на підготовчій стадії аргументації у цивільному судочинстві є важливим інструментом, що дозволяє забезпечити високий рівень обґрунтованості правової позиції та її відповідність сучасним тенденціям правозастосування. Використання наукових праць та доктринальних підходів підвищує переконливість правової позиції, а комплексний підхід дозволяє вибудувати логічно обґрунтовану аргументативну лінію. Аналіз доктринальних підходів дає змогу виявити прогалини або суперечності, які можуть бути використані під час підготовки аргументаційних висновків та допомагає узгодити сформовані положення з науково-обґрунтованими тенденціями судового правозастосування.

Ключові слова: доктринальний аналіз, правова доктрина, правова позиція, правозастосування, судове рішення, цивільне судочинство, юридична аргументація, юридична діяльність.

Didenko L. V. Doctrinal analysis as a prerequisite for the preparatory stage of legal argumentation in civil proceedings

The article is devoted to the study of the features of the implementation of doctrinal analysis at the preparatory stage of legal argumentation. It is worth noting that the implementation of the requirements of fairness and impartiality of civil proceedings, which is understood as the procedure for considering and resolving civil cases determined by the norms of civil procedural law, becomes possible only

if the court considers and decides the case, adhering to the civil procedural form, correctly applies the relevant norms of substantive and procedural law, properly assesses the available evidence, and adopts a lawful and reasoned judicial decision.

In the modern legal environment, effective argumentation is becoming a key factor in the professional success of a lawyer, in particular judges, attorneys and prosecutors, which emphasizes the need for its comprehensive study.

On the other hand, the expansion of the use of case law as an “additional source” requires the improvement of methods for implementing argumentative activities, in particular doctrinal analysis at the preparatory stage of legal argumentation.

Thus, the study of legal argumentation in civil proceedings is not only theoretically important, but also has a significant practical dimension, which affects the quality of justice and the effectiveness of legal activity as a whole.

Doctrinal analysis at the preparatory stage of argumentation in civil proceedings is an important tool that allows ensuring a high level of validity of the legal position and its compliance with modern trends in law enforcement. The use of scientific works and doctrinal approaches increases the persuasiveness of the legal position, and a comprehensive approach allows building a logically substantiated argumentative line. Analysis of doctrinal approaches allows identifying gaps or contradictions that can be used during the preparation of argumentative conclusions and helps to reconcile the formed provisions with scientifically substantiated trends in judicial law enforcement.

Key words: *doctrinal analysis, legal doctrine, legal position, law enforcement, court decision, civil proceedings, legal argumentation, legal activity.*

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження юридичної аргументації у судовому процесі обумовлена необхідністю забезпечення справедливого судового розгляду, результати якого отримують втілення у законному і обґрунтованому судовому рішенні, адже суддя оцінює надані докази та правові позиції через призму їхньої аргументованості.

Зміни в законодавстві, судовій практиці та доктринальних підходах вимагають відповідної адаптації аргументативних стратегій суду та учасників судового процесу, що актуалізує дослідження природи і механізмів юридичної аргументації.

У сучасному правовому середовищі ефективна аргументація стає ключовим фактором професійної успішності юриста, зокрема суддів, адвокатів та прокурорів, що підкреслює необхідність її всебічного вивчення.

З іншого боку, розширення використання судової практики як «додаткового джерела» потребує вдосконалення методів здійснення аргументативної діяльності, зокрема доктринального аналізу на підготовчій стадії юридичної аргументації.

Таким чином, дослідження юридичної аргументації у процесі цивільного судочинства є не лише теоретично важливим, а й має значний практичний вимір, що впливає на якість правосуддя та ефективність юридичної діяльності в цілому.

Аналіз останніх публікацій. Питаннями загальнотеоретичного аналізу юридичної (правової) аргументації займалися такі вчені як: Афанасьєва М. В., Дудаш Т. І., Кістяник В. І., Козюбра М. І., Кривицький Ю. В., Луць Л. А., Ляшенко Р. Д., Мельник М. О., Рабінович П. М., Сало В. А., Щербина О. Ю., та й ін. Проте, питанням пов'язаним із особливостями здійснення доктринального аналізу на підготовчій стадії юридичної аргументації не приділялося належної уваги.

Мета дослідження – провести загальнотеоретичне осмислення особливостей здійснення доктринального аналізу як підготовчої стадії юридичної аргументації у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Реалізація вимог справедливості і неупередженості цивільного судочинства, яке розуміється як визначений нормами цивільного процесуального права порядок розгляду і вирішення цивільних справ, стає можливим виключно за умови, коли суд розглядає і вирішує справу, додержуючись цивільної процесуальної форми, правильно застосовує відповідні норми матеріального і процесуального права, належно оцінює наявні докази, ухвалює законне та обґрунтоване судові рішення.

У Висновку Консультативної ради європейських суддів № 11 (2008) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень зазначено: «щоб стати якісним, судові рішення повинні сприйматися сторонами та суспільством у цілому як таке, що стало результатом конкретного застосування юридичних правил, справедливого процесу та правильної оцінки фактів, а також як таке, що може бути ефективно реалізованим. Лише у такому випадку сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто і вирішено справедливо, а суспільство сприйме ухвалені рішення як фактор відновлення суспільної гармонії» [2].

Не викликає сумніву, що ухвалення судового рішення має базуватися на належному рівні юридичної аргументації із урахуванням не тільки наявної нормативної бази та оцінці доказів, але і враховуючи результати наукових розробок у сфері предметного поля справи що підлягає розгляду.

Слід погодитися із М. І. Козюброю, що «під впливом інтенсивних правоінтеграційних процесів, які вже порівняно давно охопили Європу, якщо й не повністю усуваються, то принаймні значною мірою нівелюються й відмінності у засобах і способах юридичної аргументації. Сьогодні обидві правові сім'ї орієнтовані на дедуктивно-індуктивні способи обґрунтування. Серед правників цих правових сімей існує згода у тому, що надмірна орієнтація суду на реальність, яка відривається від нагромаджених людством ідеалів і цінностей, концентрованим виразом яких є загальні принципи права, та від правових норм (хоч їх і по різному розуміють), не тільки не наближає до пошуку і утвердження права, а, навпаки, спроможна породити беззаконня і свавілля, освячене до того ж рішеннями органу, який за своїм призначенням має уособлювати справедливість» [5, с. 9].

Розмірковуючи про природу юридичної аргументації, Кривицький Ю. В., зазначає, що «це процес і результат обґрунтування істинності (правильності) фактів та/або переконання у прийнятності сукупності аргументів стосовно юридично значущого питання, що виникає під час юридичної діяльності».

Водночас юридичній аргументації притаманні такі ознаки: має дуалістичний характер, тобто об'єднує процес і результат обґрунтування та/або переконання; спрямована на обґрунтування істинності (правильності) фактів та/або переконання у прийнятності сукупності аргументів, тобто обґрунтованість (доказовість) становить змістово-об'єктивний аспект юридичної аргументації, а переконливість (прийнятність) – комунікативно-суб'єктивний; належить до певного юридично значущого питання (справи), наприклад, створення, зміни чи скасування норми права, інтерпретації її змісту, підтвердження або спростування суджень однієї зі сторін у судовому процесі, розв'язання наукової проблеми з розробки теорії правової реформи тощо; здійснюється під час юридичної діяльності, тобто на професійній основі юристами у формі практичної (правотворчої, правореалізаційної, правозастосовної та правоохоронної), наукової та освітньої діяльності» [6, с. 39–40].

В свою чергу В. А. Сало, вказує на доцільність виділення трьохелементної структури «аналізуючи структурні елементи юридичної аргументації, можемо дійти висновку про тривимірність юридичної аргументації. Вона є теоретичною, практичною, візуальною. Використання теоретичних фактів обов'язково переплітається з практичною діяльністю людини. Таким чином, в юридичній аргументації можна виділити свої структурні елементи: висунення тези; наведення аргументів, основних і додаткових; наведення контраргументів; формулювання висновку» [10, с. 36].

Слід підтримати наукову позицію, що «юридична аргументація, з логічної точки зору, – це процес підбору аргументів та структурування відношень між ними відповідно логічним правилам істинності, що здійснюється у юридичному контексті. Термін «юридична аргументація» тісно пов'язаний із термінами «правова аргументація», «нормативна аргументація», «доктринальна аргументація», «правознавча аргументація» та ін. Різні типи аргументації у правовому полі розрізняються за цільовим призначенням аргументів. Так, правова аргументація формується для використання при розробці теоретико-методологічних основ правової галузі знань, у політико-правовій сфері, при правовому вихованні і ін. Нормативна аргументація потрібна при нормотворчій діяльності, аналізі нормативних положень права. Доктринальна аргументація – при посиланнях на доктрину права в правознавчих дослідженнях, у правотворчій діяльності тощо. Правознавча аргументація використовується для

теоретико-методологічних та теоретико-прикладних досліджень у правознавстві та інших міждисциплінарних галузях наук. Призначення юридичної аргументації обумовлюється її об'єктом» [12, с. 12].

Рабінович П. М. та Дудаш Т. І., у своїй праці «Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти» обґрунтовують доцільність проведення класифікації аргументів за методологічним підґрунтям, у відповідності до такого критерію слід виділяти наступні види аргументів: «1) за засобами формування засновків аргументу (або, іншими словами, за джерелами, з яких суб'єкт віднаходить аргументи): правові і позаправові; 2) за формою висловування (виведення), яка є в основі аргументу: дедукційні, індукційні та абдукційні; 3) за доказовою силою: недоказові (гіпотетичні) та доказові (такі, що виконують доказову функцію); 4) за об'єктом аргументування: ті, що обґрунтовують твердження про юридично значущі факти та ті, що обґрунтовують твердження про право; 5) за роллю в аргументувальній структурі: основні та додаткові; 6) за стадією правового регулювання: правотворчі, правотлумачні, правозастосовчі; 7) за джерелом походження: ті, що походять від уповноважених на правове аргументування суб'єктів та ті, що їх створюють у процесі інших різновидів юридично значущої діяльності (правничонаукової та правореалізаційної)» [9, с. 63].

В. А. Орел, розмірковуючи про взаємозв'язок судової діяльності із процесами аргументації, звертає увагу на той аспект, що «юридична аргументація у судових рішеннях є їх домінантою, адже саме вона дає змогу зрозуміти, з чого виходив суд, приймаючи його. Прийнятність правового прийняття рішення залежить від процедур аргументації та прагнення до досягнення істини» [7, с. 402].

Цивільний процесуальний кодекс України у статті 2, чітко визначає, що «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави» [11].

Зрозуміло, що виконання сформульованого законодавцем завдання можливо, в тому числі, із обов'язковим використанням високого рівня юридичної аргументації правової позиції суду під час вирішення цивільних справ, складовим компонентом підготовчої стадії якої, на нашу думку, виступає доктринальний аналіз.

Доктринальний аналіз на підготовчій стадії проведення юридичної аргументації у цивільному судочинстві є важливим етапом, що забезпечує формування ефективної правової позиції. Він включає вивчення наукових підходів, теоретичних концепцій і доктринальних положень, які можуть бути використані для обґрунтування правової позиції сторони в суді.

Під час проведення доктринального аналізу, слід враховувати сучасні можливості, які надаються новітніми інформаційними технологіями. Приміром, Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної Академії Правових Наук України, створив та підтримує функціонування інформаційно-комунікаційної платформа Smart Law Innovation, основною метою якої є «інформаційна та наукова підтримка в тому числі і з питань застосування національного та міжнародного законодавства у напрямках, що пов'язані з пріоритетами розвитку України та визначені нормативно-правовими актами: Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Стратегія розвитку інноваційної діяльності на період до 2030 року. Smart Law Innovation – це не просто «база даних». Це інформаційно-комунікаційна платформа, що разом з інформаційним забезпеченням та аналітикою передбачає надання наукових консультацій та індивідуальний підхід до клієнтів» [4].

Використовуючи цю платформу, відкривається доступ до науково-обґрунтованої інформації в тому числі з питань, прямо пов'язаних із цивільним судочинством, як що до особливостей застосування матеріальних і процесуальних норм, так і перегляду окремих відносин, які стали предметом наукових розробок.

Складовими доктринального аналізу виступають дослідження природи загальних принципів цивільного процесу (справедливість, добросовісність, пропорційність, диспозитивність), визначення напрямів сформованих наукових підходів до застосування норм матеріального та процесуального права, вивчення монографій, наукових статей, підручників та інших джерел для визначення аргументів, що можуть підтвердити правову позицію, аналіз розбіжностей у правовій доктрині та обґрунтування вибору певної концепції аргументації.

Питання «нормативного стимулювання» аргументаційної діяльності суду, закріплено статтею 89 Цивільного процесуального кодексу України, якою регламентовано, що «суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів)» [11].

Не виникає сумнівів, що саме на підставі такого «всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження наявних у справі доказів» й відбувається судова аргументація.

Андронов І. В. вказує, що «обґрунтоване судове рішення – це рішення, яким було задоволено обґрунтовану вимогу та яким, відповідно, відмовлено у задоволенні необґрунтованої вимоги. Таким чином, обґрунтованість судового рішення напряму залежить від обґрунтованості вимог учасників справи, стосовно яких це рішення ухвалено» [1, с. 100].

З цього приводу Я. М. Романюк відзначив, що «у питанні мотивування судових рішень Європейський суд з прав людини визнає свободу національного суду. Однак така свобода національних судів у сфері оцінки доказів, аргументації й мотивування судових рішень не повинна сприйматися як дозвіл для суду поводитися з доводами свавільно й на власний розсуд та без наведення відповідних мотивів визначати, чи заслуговує будь-який довід сторони конфлікту того, щоб бути окремо прокоментованим у судовому рішенні. Навпаки, така дискреція зобов'язує суд у кожній конкретній справі надзвичайно ретельно підходити до оцінки всіх без винятку доказів і доводів якраз для того, щоб визначити з них ті, що обов'язково потребують особливої уваги та наведення в рішенні відповідних аргументів «за» чи «проти» їх прийняття» [3].

Слід погодитися із таким твердженням, що «лише через якісні судові рішення, законні, обґрунтовані та справедливі, які відповідно до європейських стандартів мають бути легітимними, повними, докладно вмотивованими, чітко сформульованими, логічно структурованими, і викладеними у стилі, зрозумілому та доступному для всіх його адресатів (сторонам, учасникам судового провадження, суспільства в цілому), можна відновити довіру до суду та правосуддя» [8, с. 7].

Юридична аргументація є невід'ємним елементом цивільного судочинства, оскільки забезпечує ефективний захист прав та інтересів сторін у судовому процесі. Її затребуваність пояснюється не тільки тим, що кожна сторона повинна переконливо обґрунтувати свою позицію, спираючись на норми матеріального та процесуального права, докази та судову практику, а перш за все тим, що судді приймають рішення, ґрунтуючись на логічно побудованій та збалансованій аргументації, яка повинна відповідати принципам науковості, доказовості, правової визначеності та пропорційності.

Ефективна юридична аргументація сприяє формуванню сталої судової практики, оскільки аргументи, які визнаються переконливими, можуть слугувати основою для майбутніх судових рішень у подібних справах.

Відтак, аргументація в цивільному процесі відіграє важливу роль при аналізі та оцінці доказової бази, адже якісна аргументація допомагає виділити ключові факти, довести їхню значущість та відповідність законодавчим нормам. Цим, тому числі, забезпечується справедливість судового розгляду. Тому, що якісна юридична аргументація гарантує рівність сторін у процесі, сприяє справедливому вирішенню спору та захищає права учасників судового розгляду.

Висновки. Доктринальний аналіз на підготовчій стадії аргументації у цивільному судочинстві є важливим інструментом, що дозволяє забезпечити високий рівень обґрунтованості правової позиції та її відповідність сучасним тенденціям правозастосування. Використання наукових праць та доктринальних підходів підвищує переконливість правової позиції, а комплексний підхід дозволяє вибудувати логічно обґрунтовану аргументативну лінію. Аналіз доктринальних підходів дає змогу виявити прогалини або суперечності, які можуть бути використані під час підготовки аргументаційних висновків та допомагає узгодити сформовані положення з науково-обґрунтованими тенденціями судового правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03 / Андронов Ігор Володимирович. НУ «ОЮА». Одеса. 2018. 463 с.
2. Висновок Консультативної ради європейських суддів № 11 (2008) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень від 18.12.2008. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf
3. Доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на VII Міжнародному цивілістичному форумі «Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн» URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/8168B61E8B9B8875C225811D0024C4D3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/8168B61E8B9B8875C225811D0024C4D3).
4. Інформаційно-комунікаційна платформа Smart Law Innovation. URL: <https://smartlawin.ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/prezentacziya-sli-1.pdf>
5. Козюбра М. І. Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 3-11.
6. Кривицький Ю. В. Юридична аргументація: доктринальне розуміння та методологічний потенціал. *Філософські та методологічні проблеми права*. Том 18. № 2. 2019. С. 36-45.
7. Орел В. А. Юридична аргументація в судовому процесі: вітчизняний досвід та зарубіжна практика. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право* / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 78. С. 401-406.
8. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. К.: Ваіте, 2016. 206 с.
9. Рабінович П.М., Дудаш Т.І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 47-68.
10. Сало В. А. Юридична аргументація та її структурні елементи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. Випуск 4 Том 1. 2017. С. 33-36.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
12. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Х. : Право, 2015. 336 с.

